

Η διδασκαλία της Φιλοσοφίας (Φ374)

2^η ενότητα: Είναι η φιλοσοφία διδακτή;

Γιώργος Ζωγραφίδης
Τμήμα Φιλοσοφίας & Παιδαγωγικής

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

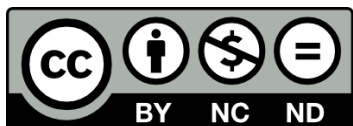

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ενότητα 2^η: Είναι η φιλοσοφία διδακτή;

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Περιεχόμενα ενότητας 1

1. Εισαγωγικά ερωτήματα
2. Το ερώτημα τι είναι φιλοσοφία και το διδακτό της
  - i. Πού βρίσκεται η φιλοσοφία και τι είναι;
  - ii. Ποιος κατέχει τη φιλοσοφία; Ο ρόλος των ενδιαμέσων
  - iii. Ποιο είναι το κοινό της διδασκαλίας της φιλοσοφίας;

Περιεχόμενα ενότητας 2

---

iv. Πώς αναγνωρίζεται η φιλοσοφία;

v. Μαθαίνεται η φιλοσοφία;

3. Βιβλιογραφία

---

1. Εισαγωγικά ερωτήματα

Εισαγωγικά ερωτήματα 1

- «Πες μου, Σωκράτη, μπορεί να διδαχθεί το χ; Ή δεν είναι διδακτό αλλά αποτέλεσμα μιας πρακτικής; Ή δεν είναι τίποτε από αυτά, αλλά το κατέχουν οι άνθρωποι εκ φύσεως ή με κάποιον άλλο τρόπο;».
- Οι απορίες του Μένωνα κάνουν ότι αγνοούν την προϋπόθεσή τους, αλλά ο Σωκράτης δεν αργεί να ρωτήσει: «Αν δεν γνωρίζω τι είναι κάτι (αυτό το χ), πώς μπορώ να γνωρίζω τις ιδιότητές του;».

Εισαγωγικά ερωτήματα 2

- Είτε αναφέρεται στην αρετή είτε σε κάτι άλλο (στη φιλοσοφία ή *altra cosa*), ο Πλάτων θέτει τα εναρκτήρια ερωτήματα που (οφείλουν να) βασανίζουν κάθε δάσκαλο (φιλοσοφίας) και κάθε μαθητή (φιλοσοφίας).
- Οι δάσκαλοι διδάσκουμε τη φιλοσοφία, χωρίς πάντα να δείχνουμε ότι δίνουμε ιδιαίτερη σημασία στη διδασκαλία της. Ενίοτε ξεχνούμε ότι παραμένουμε μαθητές της φιλοσοφίας –απλώς παλαιότεροι από τους μαθητές μας.
- Οι φοιτητές διδάσκονται τη φιλοσοφία χωρίς πάντα να την βλέπουν σαν ένα αντικείμενο που πράγματι διδάσκεται (π.χ. στις άδειες αίθουσες) –ίσως γιατί θεωρούν ότι δεν την βλέπουν πουθενά.

Εισαγωγικά ερωτήματα 3

- Ωστόσο, ακριβώς επειδή βρισκόμαστε, εκουσίως ή τυχαία, σε ένα φιλοσοφικό τμήμα, έχουμε λόγους να στοχαζόμαστε την ίδια την κατάστασή μας –όχι μόνο τη διοικητική, την υλικοτεχνική, την επαγγελματική, πραγματική ή μελλοντική.
- Είναι η διδασκαλία της φιλοσοφίας δυνατή; Αρκεί ως απάντηση το γεγονός ότι υπάρχουν φιλοσοφικό τμήμα, πρόγραμμα σπουδών, καθηγητές; Η γνωστή ρήση του Καντ ότι *η φιλοσοφία δεν διδάσκεται* μοιάζει να αποτελεί επαρκές αντίθετο επιχείρημα· όμως κάτι πρέπει να έκανε ο Καντ κατά τη σαραντάχρονη εργασία του ως πανεπιστημιακός καθηγητής φιλοσοφίας.

Εισαγωγικά ερωτήματα 4

- Όταν ρώτησε τον Ντεκάρτ ένας φίλος του πώς θα έπρεπε ο γιός του να διδαχθεί φιλοσοφία, η απάντηση ήταν αναπάντεχη –ιδίως για εμάς που θεωρούμε τους κανόνες του *Λόγου περί μεθόδου* θεμέλιο της νεοτερικής σκέψης:
- Ο Ντεκάρτ δεν είπε να διαβάσει τα δικά του έργα –όπως πιθανώς θα έλεγαν άλλοι φιλόσοφοι ή καθηγητές φιλοσοφίας (προφανώς χωρίς ίχνος, καρτεσιανής έστω, αμφιβολίας για τον εαυτό τους). Είπε: να μάθει φιλοσοφία όπως αυτή διδάσκεται στα σχολεία των Ιησουιτών, δηλ. να ακολουθήσει ολόκληρο πρόγραμμα φιλοσοφικών σπουδών.

Εισαγωγικά ερωτήματα 5

- Και τι κάνουμε, φιλοσοφικά, με το παράδοξο της μάθησης στον πλατωνικό *Μένωνα* – κάποιος δεν μπορεί να αναζητήσει αυτό που δεν γνωρίζει και δεν χρειάζεται να αναζητήσει αυτό που ήδη γνωρίζει;
- Μήπως απλώς απωθούμε την επανάληψη του παράδοξου στο *De Magistro* του Αυγουστίνου – κάποιος μπορεί να μάθει μόνο μέσω σημείων αλλά τίποτε δεν θα μάθει μέσω σημείων, εάν δεν γνωρίζει αυτό του οποίου αποτελεί σημείο;

Εισαγωγικά ερωτήματα 6

Και ποιος είναι ο σκοπός της διδασκαλίας της φιλοσοφίας;

- Να μάθουμε τα αποτελέσματα, τα συμπεράσματα μιας αυστηρής επιστημονικής πρακτικής;
- Να φτιάξουμε τη δική μας φιλοσοφία;
- Να ενταχθούμε –διακριτικά και χωρίς πολλές αξιώσεις– στην παρέα των φιλοσόφων και στη συζήτησή τους;
- Να γίνουμε φιλόσοφοι;
- Να ζήσουμε φιλοσοφικά;

Εισαγωγικά ερωτήματα 7

- Όπως γράφει ο Ακινάτης, συμπληρώνοντας τον Αυγουστίνο, αν οι καθηγητές δεν μπορούν (ούτε πρέπει να) σκέφτονται για τους μαθητές τους, μπορούν να τους βοηθήσουν να σκεφτούν για δικό τους λογαριασμό.
- Βρισκόμαστε μόλις ένα βήμα πριν από το διαφωτιστικό και καντιανό τόλμα να γνωρίσεις για τον εαυτό σου.

Εισαγωγικά ερωτήματα 8

- Και υπάρχει μέθοδος για να διδαχθούμε, να μάθουμε, να φιλοσοφήσουμε; Έχει η φιλοσοφία τη δική της (ειδική) διδακτική;
- Μπορεί, όμως, κάποια μέθοδος να φιλοσοφήσει στη θέση μας (του καθηγητή ή του φοιτητή);
- Κατέχουν, με όποιον τρόπο, οι καθηγητές τα μέσα που δίνουν στον μαθητή για να σκεφτεί μόνος –ή αυτό αποτελεί αντίφαση;
- Ή μήπως ο μόνος τρόπος είναι να πέσουμε (ή να μας ρίξουν, στην περίπτωση της εκπαίδευσης) στη θάλασσα; Και τότε να θυμηθούμε το *αυτοδίδακτον* του Επίκουρου;

Εισαγωγικά ερωτήματα 9

- Ας κρατήσουμε, τέλος, την προειδοποίηση του Etienne Gilson:
- «Για όλους αυτούς που έμαθαν φιλοσοφία μόνο μέσα σε σχολές ή από βιβλία που γράφηκαν μόνο για σχολές λυπούμαι που το λέω αλλά δεν έχουν την παραμικρή ιδέα για το τι είναι πραγματικά η φιλοσοφική ζωή».

2. Το ερώτημα τι είναι η φιλοσοφία και το διδακτό της

Το ερώτημα τι είναι η φιλοσοφία και το διδακτό της 1

- Η καντιανή πρόταση:
- «Δεν μπορεί κανείς να μάθει τη φιλοσοφία. Διότι πού βρίσκεται αυτή; Ποιος την κατέχει; Και από ποια διακριτικά μπορεί κανείς να την αναγνωρίσει; Μπορεί κανείς μόνο να μάθει να φιλοσοφεί».

(Κριτική του Καθαρού Λόγου A838/B866)

2. Το ερώτημα τι είναι η φιλοσοφία και το διδακτό της

i. Πού βρίσκεται η φιλοσοφία και τι είναι;

Πού βρίσκεται η φιλοσοφία και τι είναι; 1

(α) στα φιλοσοφικά κείμενα, όπου διατυπωμένες οι σκέψεις των φιλοσόφων

- [έλλειψη ζητούμενου ή ανάγκη ορισμού των άλλων δύο όρων:
- φιλοσοφικά κείμενα - φιλόσοφοι]
- → η μελέτη των κειμένων = αναγκαία προϋπόθεση του φιλοσοφείν (;)
- = επαρκής συνθήκη (έστω μία/κάποια);
- κριτική της ως θεωρητικής αρχής και ως εμπειρικού γεγονότος (αντιπαραδείγματα)

Πού βρίσκεται η φιλοσοφία και τι είναι; 2

- * όχι (ή όχι έτσι) αν το φιλοσοφικό κείμενο είναι απλώς καταγραφή γνώσεων (κλειστό/αύταρκες)
- και η φιλοσοφία ένα σώμα γνώσεων
- * ναι (έστω υπό όρους) αν το φιλοσοφικό κείμενο είναι ανοιχτό στις ερμηνείες & στις παρανοήσεις
- διάλογος με τα κείμενα, επιχειρηματολογία/ιδέες,
- μύηση/ανοιχτότητα
- ευκαιρία/πρόκληση στο φιλοσοφείν [παραδείγματα]

Πού βρίσκεται η φιλοσοφία και τι είναι; 3

- Η σημασία συγκρότησης του φιλοσοφικού κανόνα
- Ο υπομνηματιστικός χαρακτήρας της φιλοσοφίας (ο σχολιασμός των 'μεγάλων' κειμένων)

(β) στα φιλοσοφήματα

(που μπορεί να βρίσκονται στα κείμενα)

- [προϋπόθεση: φιλοσοφία = γνώση θεωριών/συστημάτων/ιδεών

Πού βρίσκεται η φιλοσοφία και τι είναι; 4

(γ) σε συγκεκριμένους θεσμούς:

- εκπαίδευση, Β/θμια – ΑΕΙ [καθορισμένο Αναλυτικό Πρόγραμμα]
- φιλοσοφικές σχολές, ως εξωτερική επιστήμη σε άλλες σχολές
- φιλοσοφική συμβουλευτική, καφέ φιλοσοφίας [παραδείγματα]
- άτυπα: διά βίου μόρφωση, καθημερινότητα

---

2. Το ερώτημα τι είναι η φιλοσοφία και το διδακτό της

ii. Ποιος κατέχει τη φιλοσοφία; Ο ρόλος των ενδιαμέσων

Ποιος κατέχει τη φιλοσοφία; Ο ρόλος των ενδιαμέσων 1

- (α) ο φιλόσοφος
- (β) ο δάσκαλος της φιλοσοφίας
  - (i) ο ίδιος ο φιλόσοφος-καθηγητής
  - (ii) καθηγητής φιλοσοφίας
    - ο εξειδικευμένος επαγγελματίας
- (γ) ο δάσκαλος-παιδαγωγός

Ποιος κατέχει τη φιλοσοφία; Ο ρόλος των ενδιαμέσων 2

- (δ) όλοι [είναι φιλόσοφοι]
βλ. Jaspers (Εισαγωγή στη φλς): ο καθένας μπορεί να συν-βρίσκεται στο πεδίο της φιλοσοφίας ως συνομιλητής (παράδειγμα παιδιών [τα «γιατί;» τους] / απορίες ήδη φιλοσοφικές, ηλικιωμένων)
  - (i) κριτήριο ηλικίας: από πότε κανείς (μπορεί να) φιλοσοφεί; -Πλάτων, Επίκουρος, Καντ, Χέγκελ
  - (ii) διάκριση βιωματικής φιλοσοφία από άλλη;
- (ε) κανένας (διάκριση σοφού- φιλοσόφου)

---

2. Το ερώτημα τι είναι η φιλοσοφία και το διδακτό της

iii. Ποιο είναι το κοινό της διδασκαλίας της φιλοσοφίας;

Ποιο είναι το κοινό της διδασκαλίας της φιλοσοφίας; 1

(α) μαθητές, φοιτητές

→ συγκεκριμένη πειθαρχία

- ερευνητές/λόγιοι, καθηγητές ...

→ στάδιο αναπαραγωγής,

- αναγνώστες, ευρύ κοινό

(β) προσαρμογή/ανταπόκριση της διδασκαλίας σε προσδοκίες/παραστάσεις του εκάστοτε κοινού

---

2. Το ερώτημα τι είναι η φιλοσοφία και το διδακτό της

iv. Πώς αναγνωρίζεται η φιλοσοφία;

Πώς αναγνωρίζεται η φιλοσοφία; 1

(α) κριτήρια για να αναγνωρισθεί μια σκέψη ή μια πρόταση ως φιλοσοφική;

(β) προϋπόθεση: ορισμός της φιλοσοφίας που να λειτουργεί ως κριτήριο οροθέτησης

- τι άλλο θα μπορούσε να είναι (κάτι που της μοιάζει)

–βλ. όμορα πεδία

Πώς αναγνωρίζεται η φιλοσοφία; 2

(γ) προσοχή στην κανονιστικότητα, αποκλειστικότητα και εξουσιαστική ισχύ τέτοιων κριτηρίων

- παραδείγματα, από την ιστορία της φιλοσοφίας, 'προγραφών' φιλοσοφιών και φιλοσόφων ως 'μη φιλοσοφικών'

(δ) σημασία του πλαισίου αναφοράς

---

2. Το ερώτημα τι είναι η φιλοσοφία και το διδακτό της

ν. Μαθαίνεται η φιλοσοφία;

Μαθαίνεται η φιλοσοφία; 1

(α) Ανάλογα με τον ορισμό του 'περιεχομένου' της:

(i) πληροφορίες, στοιχεία, θεωρίες = σώμα οργανωμένο γνώσεων

→ κατεξοχήν αντικείμενο μάθησης (μαθαίνω σκέψεις [άλλων]), → μαθαίνω ΟΤΙ...

- Μαθαίνω ΝΑ...

μεταβίβαση γνώσεων, διδακτό όπως όλα

(ii) γνώση του ήδη 'γνωστού' → μη διδακτή

- το παράδοξο της μάθησης

Μαθαίνεται η φιλοσοφία; 2

(β) καντιανή πρόταση: μαθαίνουμε μόνο το φιλοσοφείν.

(i) προϋπόθεση: χρήση αυτόνομη του δικού μας νου

→ μαθαίνω Να σκέφτομαι μόνος μου

(ii) η φιλοσοφία = δραστηριότητα/πρακτική (θεωρητική)

(iii) η εκπαίδευση στη φιλοσοφία = μαθητεία σε μια τέχνη (που ασκείται)

(iv) εφόσον μαθαίνεται, δεν θα πρέπει και να διδάσκεται;

• ναι → κάποιος να μας το διδάξει

• όχι → μόνος του ο καθένας το μαθαίνει

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

---

3. Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία 1

ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. **Αυγελής, Ν.,** *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης, 2012.

Έγκυρη ανάλυση διαφόρων απόψεων για την έννοια και την ιστορικότητα της φιλοσοφίας, καθώς και οριοθέτησή της από την επιστήμη, την ιδεολογία και τη θρησκεία. Ανάπτυξη των κλασικών θεωριών για τα δύο κεντρικά της προβλήματα, το οντολογικό (αρχαιότητα) και το γνωσιολογικό (ορθολογισμός, εμπειρισμός, Καντ). Αναφορά στην κριτική της γλώσσας.

2. **Warburton, N.,** *Φιλοσοφία: Τα βασικά*, μτφ. Δ. Ρισσάκη. Αθήνα: Αρσενίδης, 2010.

Σύντομη παρουσίαση και κριτική συζήτηση των κυριότερων φιλοσοφικών απόψεων για ζητήματα σχετικά με τον Θεό, την ηθική, την πολιτική, τον εξωτερικό κόσμο, την επιστήμη, τον νου και την τέχνη. Έγκυρο, σαφές, εύληπτο και βοηθητικό για μια πρώτη προσέγγιση.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Γιώργος Ζωγραφίδης.
«Η διδασκαλία της φιλοσοφίας. Είναι η φιλοσοφία διδακτή;». Έκδοση: 1.0.
Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<https://opencourses.auth.gr/courses/OCRS456/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

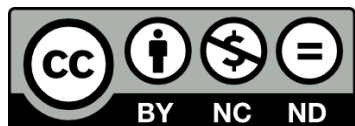
[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Ματίνα-Ιωάννα Κυριαζοπούλου
Θεσσαλονίκη, 15.1.2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

